

ПОЛІТИЧНИЙ ТЕРОРИЗМ ЯК КРАЙНІЙ ЗАХІД НАСИЛЬСТВА

© Канцір В. С., 2015

Дослідженню поняття політичного тероризму, що за своєю суттю є суспільно-політичним явищем, яке створює атмосферу тотального страху у населення з метою досягнення певних політико-економічних інтересів. Розкрито особливості цього феномена, проаналізовано причини його виникнення.

Ключові слова: тероризм, політичний тероризм, тотальний страх, політичний екстремізм, насильницькі дії, злочинне втручання, масовий геноцид, психологія тероризму.

В. С. Канцир

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ТЕРРОРИЗМ КАК КРАЙНЯЯ МЕРА НАСИЛИЯ

Исследование понятие политического терроризма, что по своей сути есть общественно-политическое явление, которое создает атмосферу тотального страха у населения с целью достижения определенных политико-экономических интересов. Раскрыты особенности этого феномена, проанализированы причины его возникновения.

Ключевые слова: терроризм, политический терроризм, тотальный страх, политический экстремизм, насильственные действия, преступное вмешательство, массовый геноцид, психология терроризма.

V. S. Kantsir

POLITICAL TERRORISM VIOLENCE AS A LAST RESORT

This article is devoted to investigation the subject of terrorism, what is society-political phenomena, that formed the atmosphere of total fear in population with the aim achievement some politic-economical interests. Was been uncovering the peculiarities of this phenomena, was been analyzed causes of its beginnings.

Key words. Terrorism, political terrorism, total fear, political extremism, violence, criminal intervention, popular genocide, psychology of terrorism.

Постановка проблеми. Суть політичного тероризму полягає у застосуванні крайніх заходів насильства або загрози таких з метою залякування політичних опонентів, примус владних структур до відповідних дій або ж відмови від них. Політичний тероризм може проявлятися у шантажі державних діячів, убивствах людей та нанесенні їм тілесних ушкоджень, знищенні різноманітних стратегічно важливих та господарських об'єктів (житлових будинків, адміністративних будівель, військових об'єктів тощо), захопленні заручників, злочинному втручанні у роботу транспортної артерії та інших насильницьких діях.

Аналіз наукових джерел і публікацій свідчить про те, що феномен політичного тероризму набуває доволі наукової зацікавленості серед науковців, зокрема йому присвятили дослідження такі

вчені: М. Я. Лазарев (тероризм, як тип політичної поведінки), О. О. Половко (соціально-психологічні аспекти політичного тероризму), М. П. Требін (сучасний тероризм), В. Бушанський (критика демократії і політичний тероризм), О. М. Бардін (походження і корені тероризму), А. М. Деменко (феномен тероризму в умовах глобалізаційної динаміки), О. М. Максимова (ресурсна база тероризму в сучасному світовому політичному процесі), О. П. Дзьобань (політичний тероризм і політичний екстремізм) тощо. Кожне з досліджень певною мірою дає зрозуміле та істотне наповнення цього феномена. Але, незважаючи на розмаїття поглядів, проблема вивчення причин тероризму завжди належатиме до найактуальніших, оскільки феномен тероризму, є вічний.

Мета роботи – розкрити особливості феномену політичного тероризму, проаналізувати причини виникнення його як суспільно-політичного явища. Новим є те, що зроблено спробу дослідження феномену політичного тероризму у його сутнісному та змістовому вимірах на рівні соціально-філософської рефлексії.

У сучасних історичних та соціально-економічних умовах тероризм, безперечно, став одним із методів політичної боротьби.

На думку відомого спеціаліста проф. Г. Вардлоу: "... політичний тероризм – це застосування або загроза застосування насильства з боку особи або групи осіб, що діють як на підтримку, так і проти існуючої влади, коли подібна акція спрямована на створення атмосфери крайнього занепокоєння і/або створення залякувального впливу на відповідну групу населення ("мішень"), яка чисельно перевищує кількість безпосередніх жертв (тобто осіб, які постраждали в терористичній акції), з метою примусу цієї групи піти на відповідні поступки політичним вимогам, що висуваються терористами" [1, с.16].

Політичний тероризм набуває якості зброї масового знищення, має інтернаціональний характер, тому розгляд понять "екстремізм", "терор", "війна", "насильство" надає можливості чіткіше зрозуміти якісні характеристики феномену політичного тероризму. У контексті цього явища розуміємо застосування крайнього насильства проти цивільного населення для впливу на органи державної влади та управління з певною суспільно-політичною метою. Тероризм – це нелегітимна форма насильницьких дій. "Формула терору залишається незмінною: висування вимог (конфлікт) – погрози вдатися до насильства – відмова – здійснення насильницької акції – страх – неадекватні дії – нові хвилі страху – нові терористичні акції" [2, с. 89]. Терор і тероризм нетотожні феномени суспільного буття. На нашу думку, сьгоднішні реалії вимагають комплексного дослідження та філософського осмислення особливостей політичного тероризму у глобалізованому суспільстві. Політичний тероризм є багатоаспектним явищем, у функціонуванні якого суб'єктивно-психологічний чинник відіграє вагомий роль. Проте особливого значення він набуватиме за наявності передумов, які мають об'єктивний характер (етнічних, національних, територіальних, культурних, релігійних суперечностей тощо).

Політичний тероризм відомий здавна і сучасна його форма – це продовження історичної традиції, коли до терору підходять, як до крайнього засобу досягнення політичної мети в період загострення кризових, конфліктних ситуацій політичного, соціально-економічного, етно-релігійного чи іншого характеру.

"Необхідність насильства в історії, – зазначають юристи-міжнародники І. Бліщенко та Н. Жданов, – детермінується наявністю суперечностей, які неможливо вирішити шляхом компромісу між носіями цих суперечностей: державами, класами або окремими особистостями" [3, с. 39]. Водночас форми і методи використання насильства залежать від ступеня інтенсивності суперечності. Тероризм завжди виступає як крайня форма насильства і є ніби "палицею з двома кінцями": з одного боку, до нього вдаються "наділені владою" особи, а з іншого, – ті, хто "прагне влади".

"Той факт, що за своєю природою політичний тероризм пов'язаний із боротьбою за владу або до збереження влади, – безсумнівний. Однак лише у визначених умовах така боротьба призводить

до використання зброї терору...” [4, с. 30]. Існує відповідна закономірність, але не невідворотність звернення до терору як методу боротьби. У праці І. Бліщенко і Н. Жданова “Тероризм і міжнародне право” зазначається необхідність розрізняти терор індивідуальний, терор класу, який веде боротьбу за владу, і терор класу, який перебуває при владі; тероризм революційний і контрреволюційний [3, с. 31], тобто здебільшого фактично завжди присутня його соціальна, класова спрямованість.

Основним об’єктом політичного тероризму виступає політична влада як спосіб і засіб панування одного соціального прошарку над іншим. На думку проф. С. П. Шубіна: “... можливість одних соціальних груп або індивідів впливати владно на інших впливає з диференціації усіх людей, які існують у цьому суспільстві, на дві великі групи, одна з яких має політичну владу і внаслідок цього домінує, панує над іншими людьми і групами, а останні, які позбавлені влади, змушені підпорядковуватися першим і виконувати їх панівну волю. Одні зацікавлені в отриманні влади – інші мріють змінити існуюче становище, досягти перерозподілу влади” [5, с. 72]. Політичний тероризм – це метод боротьби, за допомогою якого ті чи інші сили бажають досягти певних результатів. На нашу думку, влада має персоніфікований, конкретно визначений, фізичний характер, влада в особі її носіїв перебуває під загрозою насильства. Насильство – це адекватний спосіб спілкування з владою. Такі дослідники тероризму, як проф. О. М. Бардін, А. М. Деменко, М. П. Требін, В. В. Остроухов, довели, що концептуальне вивчення насильства і терору у межах морально-світоглядних парадигм дає змогу глибше зрозуміти емоційно-психологічні цілі застосування актів насильства і конкретніше визначити специфіку логіки суб’єкта відповідної дії. Ми акцентуємо увагу на необхідності розмежування політичного тероризму з іншими формами політично мотивованого насильства. Так, екстремізм являє собою сукупність різноманітних крайніх форм політичної боротьби, однією з яких є тероризм. Поняття „тероризм” є меншим за обсягом, відповідно є видовим стосовно поняття “екстремізм”. Отже, політичний тероризм можна кваліфікувати як систему використання крайнього насильства чи загрози його застосування для досягнення політичних цілей. Проте, як форму політичного насильства, можна визначити і терор. Але терор, на нашу думку, – це державні насильницькі дії, а тероризм – опозиційні до державних структур акти насильства.

Ми погоджуємось із класифікацією тероризму тих дослідників, які за принципом дихотомії виділяють парні варіанти терору: революційний і контрреволюційний, субверсивний і репресивний, фізичний і духовний, селективний і “сліпий”, провокаційний і превентивний, військовий і кримінальний, та досліджують такі види тероризму: політичний, націоналістичний, повітряний, міжнародний, ідеологічний, етнічний, релігійний, індивідуальний (одноособовий), державний, націоналістичний, військовий, корисливий, кримінальний та ідеалістичний. Намагаючись упорядкувати існуючі класифікації за загальними критеріями, пропонуємо поділяти сучасний тероризм: на два види – міжнародний та внутрішній, на п’ять типів – соціальний, націоналістичний, релігійний, “лівий” та “правий”, на кілька форм – політичний, кримінальний, інформаційний, психологічний та ін.

Деякі вчені ототожнюють політичний тероризм і бандитизм. На нашу думку, терористична діяльність принципово відрізняється від кримінальної злочинності політичним характером, хоча між ними і є певна подібність, зокрема у тому, що: по-перше, терористи свідомо порушують законність; по-друге, низка засобів, що використовуються ними, збігаються; по-третє, самі терористи нерідко залучають до своїх операцій кримінальних злочинців. За способами впливу на об’єкт, політичний тероризм доцільно поділяти на демонстративний та інструментальний. Суб’єкти інструментального тероризму прагнуть досягти винятково реальних змін у владних відносинах шляхом нанесення фізичної шкоди. Демонстративний тероризм має на меті викликати емоційну реакцію у політичних опонентів, які є об’єктами терористичних актів. Оскільки емоційна сфера людської життєдіяльності є найдавнішою, одним із аспектів маніпуляції індивідуальною та масовою свідомостями можна вважати психологічний тероризм. Необхідно пам’ятати, що феномен символізації політичних процесів виникає в умовах формування глобальної інформаційної цивілізації. У наш час спостерігається напрямок політичного тероризму стосовно народів, держав,

який здійснюється добре організованими та технічно оснащеними корпораціями державного і міжнародного характеру. Змінилась структура політичного тероризму, структура влади і тероризму перетинаються на об'єкті. Боротьба з політичним тероризмом у сучасних умовах повинна полягати у зменшенні його ресурсів. Ресурсами тероризму, на нашу думку, є усі ті засоби, використання яких забезпечує вплив суб'єкта на об'єкт тероризму. „Ресурси тероризму можна поділити на два типи: матеріальні та нематеріальні. Матеріальні ресурси: фінансові, людські, технічні та силові” [6, с. 54]. Міжнародний тероризм перетворився у вигідний бізнес, який має свій бюджет. Нематеріальні ресурси тероризму: організаційний, інформаційний, психологічний та ідеологічний. Ці ресурси настільки взаємопов'язані, що важко провести чітку межу між ними. Засоби масової інформації є важливим чинником у конфронтації між терористами і владою. Терористам необхідна велика аудиторія, завдяки увазі мас-медіа відбувається інформаційна легітимізація терористичних організацій. Влада зацікавлена у тому, щоб засоби масової інформації не ставали об'єктом маніпуляції, спрямованої на досягнення політичних цілей або застосування методів тероризму. Ідеологічна платформа терористичних організацій може являти собою сукупність як ультралівих, так і ультраправих націонал-екстремістських, сепаратистських чи релігійних ідейних настанов, що виступають теоретичним обґрунтуванням застосування насильства у різній формі на нелегітимній основі для досягнення політичних цілей. Наукове значення має дослідження діяльності мас-медіа в ролі трансляторів екстремізму як ідейної бази тероризму. Ми вважаємо фашизм і тероризм самостійними формами політичного екстремізму, де тероризм, на відміну від фашизму, постає як сила, що не має просторової, соціальної або національно-державної локалізації.

На нашу думку, доцільно підкреслити, що такі види політичного насильства, як масовий геноцид, репресії, фашизм, терор і війна, потрібно розглядати, як самостійні форми політичного екстремізму на державному та міждержавному рівнях. Обґрунтуванням для такої кваліфікації є характер їх зв'язку з державою і рівень власної інституціоналізації.

Важливе значення для теорії і соціальної практики існування феномену політичного тероризму має розгляд політичного екстремізму, допустимість насильницьких способів під час вирішення соціальних проблем. Традиційна для нашої ментальності терпимість до насильства, його постійна присутність у всіх формах суспільних взаємозв'язків, особливо в політиці, доповнюється правовим нігілізмом, який дає змогу легітимізувати свавілля у потрібному для певних соціальних груп напрямі, доводити його до стадії беззаконня під екстремістськими лозунгами. “У наукових колах сьогодні ще недостатньо висвітлена й опрацьована доволі актуальна проблема – проблема зв'язку екстремістського світогляду з терористичною діяльністю... Якщо найчастіше політичний екстремізм розуміється як конкретні цільові ідеї, то політичний тероризм потрібно розуміти, як діяння стосовно досягнення цих ідей. Але самі по собі ці ідеї не виникають – необхідні суперечності в суспільстві, у політиці, оскільки далеко не усі таку ідеологію визнають єдино правильною” [7, с. 43].

У світовій політиці зберігається конфліктний потенціал, який генерується певними суперечностями: геополітичними, ресурсними, економічними, політичними, військовими. “Протягом усієї історії (починаючи з IV–III тис. до н. е.) локальні цивілізації були тісно пов'язаними, культурний і економічний обмін між ними посилювався, дійшовши на початку третього тисячоліття до стадії глобалізації...” [8, с. 52]. Політичний тероризм із політичного фактора перетворився на закономірність функціонування сучасного суспільства. Застосування найжорсткіших форм терору пов'язане з процесами істотних морально-світоглядних трансформацій суспільної та індивідуальної свідомості, домінуванням і поширенням хибних теоретичних, ідеологічних та моральних установ. Розвиток християнства поступово сприяв унікальному синтезові суспільної свідомості, розвитку такої духовної культури людства, де соціальна дія індивіда збільшувалась у межах загально визначеної ієрархії норм і цінностей. На нашу думку, релігійний тип морально-світоглядної парадигми стверджує непорушність ієрархії цінностей буття. “З періоду середньовіччя тероризм, особливо політичний, зумовлюється об'єктивними і суб'єктивними чинниками: історичною і регіональною специфікою формування суспільства і

держави” [9, с. 10]. У цій морально-світоглядній парадигмі насильство засуджувалося та визначалося, як прояв злої волі у людській істоті. У марксистській матеріалістично-об’єктивістській, морально-світоглядній парадигмі заперечується вагомість моральних цінностей християнства і обґрунтовується моральний принцип виправдання соціального, політичного та економічного насильства, стверджується невідворотність антагонізмів та зіткнення інтересів різних суспільних груп, прошарків та верств. Мета пролетаріату вбачається у революційному насильницькому поваленні та трансформації усього існуючого суспільного устрою. Створення нацистської ідеології ґрунтувалося, насамперед, на можливості гіперболізації інтересів, цінностей і потреб окремого класу, нації, раси, а практика жакливого терору, голокосту і насильства виступала знаряддям таких втілених інтересів, цінностей і потреб.

У середині XIX ст. отримали розвиток націоналізм, анархізм, соціалізм; ототожнення анархізму з тероризмом стало загальним правилом. “Сучасний тероризм являють собою, південноамериканські герильєрос та ісламські фундаменталісти, насамперед терорист номер один Усама Бен Ладен та його організація “Аль-Каїда” [10, с. 130]. Повстанці Південної Америки обмежують свою діяльність активністю у середині своїх держав. Найбільшу небезпеку несуть ісламістські організації, які підтримуються радикальними режимами Близького Сходу. Політична доктрина фундаменталістів містить дві основні мети: знищення в ісламських країнах ліберальних режимів, на зміну яким повинен прийти шаріатський порядок; інтеграція ісламських народів в єдину спільноту. Найінтенсивніша терористична боротьба відбувається у таких країнах: Ірак (підтримка Народного Фронту звільнення Палестини), Іран (підтримка Хезболлаха, Хамас та ін.), Куба (підтримка ЕТА), Лівія (підтримка ІРА та червоних бригад), Північна Корея (підтримка палестинських терористичних угруповань), Сирія (підтримка близько 10 терористичних груп), Судан (активна підтримка організації “Аль-Каїда”) та в колишніх радянських республіках Кавказу. Суто ісламістські держави розглядають міжнародний тероризм, як законний засіб боротьби з еретиками. Загалом підтримка офіційними державними режимами міжнародних злочинних угруповань відбувається за загальноприйнятими моделями. Головний вид допомоги – це фінансування. Практичним втіленням запобігання тероризму стали міжнародні програми, перший крок – програма НАТО “Партнерство заради миру”. Завершення холодної війни поставило на порядок денний концептуальне значення майбутньої міжнародної системи. Боротьба між Заходом і Сходом трансформувалася на протиборство за віссю “Північ-Південь”.

Сучасна цивілізація генерує ідею нового світового порядку. У масовій свідомості населення певних частин світу спостерігається схильність до архаїзації, відбувається певна регресія – тобто людство доволі швидко може втратити ознаки цивілізованості, перетворити систему з цивілізованої на дикунську. Не випадково В. Бушанський у своїй роботі “Криза європейської цивілізації і футурологічний проект М. Бердяєва” особисто виділив: “Цивілізація є волею до світової могутності, до облаштування поверхні землі. Цивілізація – інтернаціональна, матерія – механічна. Філософія, мистецтво існують лише в культурі. Культура – релігійна, цивілізація – безрелігійна” [11, с. 67].

На нашу думку, доцільно розглянути не менш важливий за цивілізацію феномен – культуру. Культура і цивілізація внутрішньо містять визначені та невизначені підструктури. У культурі невизначеність спрямована до визначеності. Цивілізація не здатна творити, вона може відтворювати. Тому тероризм – це приклад хаосу, жаху, конфлікту населення. Вражають слова, вимовлені після американської трагедії громадянкою США М. Лайф: “Мій здоровий глузд також розцінює цю трагедію, як плату Америки за бездуховність, наркотики, порнографію, моральну розпусту, які роз’їдають наше суспільство. Сьогодні зруйновано символи економічного багатства і могутності нашої держави – Міжнародний центр торгівлі і Пентагон. Але ми – супердержава, і в цей трагічний час повинні покаятися і подумати про наші душі...” [12, с. 72]. Терористичний акт одинадцятого вересня став прологом подальших катастроф, в яких винувате суспільство. Глобальні проблеми (економічні, екологічні, ядерне роззброєння тощо) створюють загрозу самому існуванню усіх країн світу і потребують для відвернення катастрофічних наслідків їх спільних зусиль.

Висновки. Резюмуючи, зазначимо: вирішення проблем співіснування двох світових цивілізацій – основа стратегічного протистояння політичному тероризму. У сучасному єдиному світовому просторі протистоять типи світоглядів, які є складовою ментальності різних народів, різних регіонів, різних віросповідань. І доки людство не сформує світоглядну парадигму розуміння і терпимості, існуватиме постійна передумова для виникнення суперечностей. Політичний тероризм є особливим видом терористичної діяльності, що претендує на моральну мотивацію і моральне виправдання. Сьогоднішні реалії такі, що проблема дослідження феномену політичного тероризму існує насамперед за умов відсутності його однозначного розуміння, немає чітких критеріїв ідентифікації суспільно-небезпечних акцій, що визнаються як терористичні. Варто зазначити, що жодна з теорій тероризму поки що не може дати вичерпної відповіді на питання, пов'язані з політичним тероризмом. Розгляд феномена політичного тероризму у його сутнісному та змістовному вимірах на рівні соціально-філософської рефлексії дає змогу дослідити лише окремі аспекти цієї проблеми. Суспільство повинно проводити виважену політику щодо боротьби з міжнародним тероризмом загалом та політичним, зокрема, розробивши чіткі стандарти міжнародного співробітництва щодо вирішення цієї проблеми.

1. Wardlaw G. *Political Terroris: Theory, tactics, and counter measures* / G. Wardlaw. – N.Y.: Press Syndicate of the University of Cambridge. – 1986. – P. 16. 2. Бардін О. М. *Насильство, війна, тероризм як способи розв'язання конфліктної ситуації: політологічний аналіз сутності понять* / О. М. Бардін // *Людина і політика*. – 2003. – (29). – С. 83 – 94. 3. Blishehenko I. *Terrorism and International Law* / I. Blishehenko, N. Zdanow. – М.: Progress Publishers, 1984. – 287 р. 4. Витюк В. В. *“Левый” терроризм на Западе: история и современность* / В. В. Витюк, С. А. Эфиров. – М.: Наука, 1987. – 318 с. 5. Шубін С. П. *Психологічні чинники сучасного політичного конфлікту* / С. П. Шубін // *Наукові праці. Політичні науки*. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2002. – Вип. 12, Т. 25. – 172 с. 6. Максимова О. М. *Ресурсна база тероризму в сучасному світовому політичному процесі* / О. М. Максимова // *Науковий вісник ЖДУ ім. Івана Франка*. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2004. – Вип. 18. – С. 53 – 57. 7. Дзьобань О. П. *Політичний тероризм і політичний екстремізм: до проблеми розмежування понять* / О. П. Дзьобань, Е. А. Кальницький // *Наукові записки Харківського університету повітряних сил. Соціальна філософія, психологія*. – 2007. – № 2 (26). – С. 41–45. 8. Зінько С. *Іслам у сучасній світовій політиці* / С. Зінько. – Львів: Простір-М., 2005. – 276 с. 9. Остроухов В. В. *Філософський аналіз морально-світоглядних мотивацій насильства і терору* / В. В. Остроухов; Київ. ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 2001. – 36 с. 10. Кутовий Б. Б. *Проблема політичного тероризму* / Б. Б. Кутовий // *Наукові праці. Політичні науки*. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2002. – Вип. 12, Т. 25. – С.129 – 133. 11. Бушанський В. *Криза європейської цивілізації і футурологічний проект М. Бердяєва* / В. Бушанський // *Людина і політика*. – 2003. – 5 (29). – С. 64–73. 12. Швидак О. М. *Тероризм і засоби масової інформації* / О. М. Швидак // *Науковий вісник ЖДУ ім. Івана Франка*. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2004. – Вип. 18. – С. 72.